

Kulturarvspedagogikk, internship og lektorutdanning i historie

Lasse Sonne

Innledning

Det er mange grunner til at et internship i historie også er relevant for lektorstudenter i historie. Historielæring er noe som skjer ikke bare i klasserommet på en skole, men også i mange miljøer utenfor skolevesenet hvor det er mulig å få undervisning i historie. For at en lektorstudent skal oppleve mening og utvikling er praksisen viktig. Det er med andre ord selve undervisningen som er det sentrale når en student utvikler kompetanse til å bli lektor. Derfor er også undervisningen tydelig fremhevet i studieplanen for lektorprogrammet i historie ved Universitetet i Sørøst-Norge (USN). I studieplanen er det formulert på denne måten:

Praksis har en sentral plass i lektorprogrammet. Gjennom praksis skal studentene oppleve konkrete lærings situasjoner. Profesjonsfagene og praksis vil vektlegge kunnskap om elevens faglige, sosiale og personlige læring og utvikling og om lærerens tilrettelegging for elevenes læring og utvikling. (studieplan for lektorutdanning i historie, 2023)

I denne artikkelen argumenterer jeg for at et internship i historie vil kunne bidra til at lektorstudenten utvikler kompetansene som er beskrevet i studieplanen. Den analyserer og diskuterer hvordan dette kan skje, ved å introdusere begreper som kulturarvslæring og kul-

turarvspedagogikk. Relevante læringsmiljøer for et internship vil være områder som arkiver, kulturarvsmiljøer, kunstmrådet med kunstmuseer og andre museer.

Historieundervisning utenfor klasserommet

Praksis eller historielæring er ikke noe som bare kan skje på en skole eller i et klasserom. Praksis og læring kan i like stor grad foregå utenfor en skole og utenfor et klasserom. Ofte tenker vi på historielæring og historieundervisning som noe tradisjonelt som foregår i såkalt formell utdanning. Men man kan like gjerne tenke på historielæring og -undervisning i en uformell eller ikke-formell kontekst der læring foregår utenfor et klasserom på en skole. Denne læringen kan også omfatte historie- og kulturarvslæring, som henger tett sammen med historiefaget (Andersson & Aronsson, 2004; Aronsson & Larsson, 2002; Bergdahl, 1985; Bergsland, 2003; Insulander, 2005; Kverndokk, 2007; Eskilsson, 2008; Axelsson, 2009; Jarvis, 2005, 2007, 2008; Sonne 2009, 2020, 2022a, 2023b). Det er en tendens til at uformell og ikke-formell kompetanseutvikling blir anerkjent som et supplement til formell læring, noe som særlig er utviklet innenfor rammen av EU, OECD, UNESCO, Nordisk Ministerråd og andre transnasjonale organisasjoner. Etter hvert har supplerende kompetanseutvikling i læring utenfor vanlige klasserom blitt anerkjent på nasjonalt nivå i land som arbeider med læring, undervisning og livslang læring (Sonne & Banik, 2021; OECD, 1996, 1999, 2001 og 2004, 2007; Nøkkelpetanser for livslang læring, 2022).

Selv om det finnes tiltak i Norge for å ta i bruk læringsmiljøer utenfor skolen i historie-relatert læring – eksempelvis tilbud i Den kulturelle skolesekken (DKS) – er det fortsatt relativt uvanlig å se på læringsmiljøer utenfor skolen som «seriøse» læringsmiljøer. Dette henger sammen med at kulturarvinstitusjoner som arkiver, biblioteker og museer fortsatt sees på som kulturelle institusjoner som har som hovedformål å samle, lagre og formidle kulturarv og historie. Disse institusjonene sammenliknes sjelden med skoler som aktører i læring og undervisning. Nettopp derfor bruker man typisk begrepet *formidling* om læringsaktivitetene i disse institusjonene, og ikke *læring* og *undervisning* som i skolen (Gustavsson, 2003; Banik & Sonne, 2021).

Som «formidlere» av historie og kulturarv blir kulturarvsinstitusjonene heller ikke tatt seriøst og innlemmet i en sosioøkonomisk og sosiopolitisk sammenheng med tanke på undervisning, læring, og livslang læring. Man vil ofte se institusjonene som løsrevet fra viktige roller i arbeidslivet og samfunnet ellers.. Det samme gjelder mange andre mulige læringsmiljøer i samfunnet (Hooper-Greenhill, 2004; Ehlers, 2007; Säljö, 2000, 2005). En viktig grunn til dette er naturligvis at læringsutbytter som oppnås i disse institusjonene, kan være vanskelige å måle. Uformell læring er generelt vanskeligere å måle enn formell læring. Det er uheldig ettersom noen læringsprosesser kan fungere mer effektivt i uformelle enn i formelle læringsmiljøer (Ekholm & Härd, 2000; Jarvis, 2006; Sonne & Banik, 2021; Sonne, 2023b).

Kultur, historie og kulturarvinstitusjoner står svakt i læringssammenheng fordi man ofte vurderer at området ikke spiller en viktig rolle i samfunnsmessig eller, mer presist, samfunnsøkonomisk utvikling. Kultur, kulturarv og historie blir ofte sett på og arbeidet med som noe nasjonalt og ikke universelt (Sonne, 2023a). Dermed blir læring innenfor disse områdene også ofte degradert til å bare omhandle læring på et nasjonalt nivå (Marshall & Bottomore, 1992; Cajani, 2007; Brubaker, 1992).

Hva sier studieplanen?

I studieplanen for lektorprogrammet i historie ved USN står det at studenter også skal bli i stand til å variere undervisningen gjennom varierte læringsaktiviteter:

Gjennom erfaring med varierte læringsaktiviteter, skal det utvikles trygge lærere med stor faglig tyngde, som kan variere undervisningen slik at elever opplever faglig, sosial og personlig utvikling og som kan kommunisere med elever og deres foresatte. (studieplan for lektorutdanning i historie, 2023)

Videre er det et krav til ferdighetsutvikling i studieplanen at studenten

- kan tilpasse og differensiere opplæringen til elevers ulike forutsetninger og interesser, og bruke praktiske og varierte læringsaktiviteter for å motivere elevene til å nå faglige mål (studieplan for lektorutdanning i historie, 2023)

I skolen og i et tradisjonelt klasserom kan det være en utfordring å utvikle varierte læringsaktiviteter og tilpasse og differensiere opplæringen til elever med ulike forutsetninger. På en skole er det andre rammefaktorer som en lærer må forholde seg til. Det å kunne ta i bruk læringsmiljøer utenfor skolen og sette dem inn i en historiefaglig og undervisningsmessig kontekst er faktisk en viktig kompetanse, og det er noe en lektorstudent vil kunne utvikle gjennom et internship. Ikke alle kompetanser utvikles best i formelle læringsmiljøer. Noen vokser bedre i uformelle eller ikke-formelle læringsmiljøer som arkiver, biblioteker, museer, kulturarvsmiljøer eller i andre kontekster som foreninger, idrett, internett, radio og tv (Karlsson & Zander, 2004; Clarke et al., 2002; Zipsane, 2007a, 2007b, 2007c; Riddersporre, 2006).

En utfordring i den forbindelse er selvfølgelig at kompetansene som utvikles i uformelle miljøer, og som relaterer seg til mykere ferdigheter, ofte ikke blir anerkjent. Disse kompetansene er for eksempel læringskompetanse, interpersonelle, interkulturelle og sosiale kompetanser samt medborgerkompetanse med flere, som formulert av EU (Nøkkelpetansener for livslang læring, 2022). Det er i denne forbindelse snakk om at kompetansene som utvikles i såkalte alternative læringsmiljøer ikke er pensumrelaterte (Halász & Michel, 2011).

Lektorprogrammet i historie skal gjøre at studenten ikke bare tilegner seg varierte læringsaktiviteter, men også utvikler faglig formidlingskompetanse som har relevans for rollen som lektor, både som underviser og som fagperson:

Studiet skal gi en faglig formidlings- og relasjonskompetanse som har relevans for lektorens rolle både som lærer og fagperson. (studieplan for lektorutdanning i historie, 2023)

Videre er det et krav til studentens ferdighetsutvikling at studenten

- kan formidle og kommunisere faglige problemstillinger knyttet til profesjonsutøvelsen på et faglig avansert nivå (studieplan for lektorutdanning i historie, 2023)

Det fremgår i tillegg av studieplanen at lektorutdanningen skal kvalifisere for yrker som arbeider med oppvekst og utdanning, i et bredere perspektiv enn i skolen:

Lektorutdanningen kan også kvalifisere for yrker der dokumentert evne til skriftlig og muntlig formidling, realhistoriske kunnskaper og innsikt i historiefagets forskningsmetoder er relevant. Utdanningen vil også kunne kvalifisere for arbeid med oppvekst og utdanning i et bredere perspektiv enn skolen. (studieplan for lektorutdanning i historie, 2023)

Videre er det et krav til studentens ferdighetsutvikling at studenten

- kan bygge relasjoner til elever og foresatte, og samarbeide med aktører som er relevante for skoleverket (studieplan for lektorutdanning i historie, 2023)

Ifølge planen er det viktig å kunne forholde seg til aktører utenfor skolen som er relevante for elevene, lærerne og for hele skolen som sådan.

Kulturarvspedagogikk

Et naturlig område å trekke frem i denne forbindelse er læring eller undervisning som foregår ved kulturarvinstitusjoner. I Norge vil dette ofte kalles kulturarvsformidling, men i andre land brukes vanligvis et annet begrep: *kulturarvspedagogikk*. Begrepet kan oversettes til kulturarvslæring, kulturarvsdidaktikk, kulturminnedidaktikk eller kulturminnepedagogikk. I denne artikkelen velger jeg å kalle det kulturarvspedagogikk. Kulturarvspedagogikk er møtet mellom kulturarv og pedagogikk. Når kulturarv brukes i læring, snakker vi om kulturarvspedagogikk. Kulturarvspedagogikk handler om å lære *gjennom* kulturarv. I kulturarvspedagogikken brukes kulturarv og det historiske perspektivet for å nærme seg andre problemstillinger, skape kontekst, inspirere og utvikle ulike ferdigheter (NCK, 2023).

Kulturarvspedagogikken tar for seg primært fire områder: museumspedagogikk, arkivpedagogikk, kunstpedagogikk og kulturmiljøpedagogikk. De er basert på ulike typer kulturarv og ulike samlinger, men har også mye til felles. De fire områdene er varianter av

det kulturarvspedagogiske feltet og kan dermed sees på som ulike innganger til læring gjennom kulturarv. Kulturarvspedagogikk beskriver fremfor alt en praktisk virksomhet med pedagogiske forsøk for metodeutvikling (NCK, 2023).

Kulturarvspedagogikk kan man arbeide med via kulturarvspedagogisk forskning for å få større innsikt i hvordan kulturarv kan brukes, og hva som kan oppnås gjennom kulturarvspedagogikk. Men man kan også bruke kulturarvspedagogikk i bredere sammenhenger. Arbeide med kulturarvspedagogikk kan handle om å styrke kulturarvområdet selv, men også om å styrke kulturarvspedagogikkens posisjon i samfunnet ellers. Det kan handle om politikkutvikling som kobler kulturarvspedagogikk med samfunnsvisjoner om skolens utvikling og livslang læring. I politisk sammenheng kan man bruke kulturarvspedagogikk for å fremme blant annet sosialt samhold og regional utvikling (NCK, 2023).

Begrepet *kulturarvspedagogikk* kan spores tilbake til 1960-tallet og tiden da kulturhistoriske museer begynte å utvikle området for museumsformidlere og museumsundervisere med programmer som var utviklet spesielt for elever i skolen. Kort sagt dekker begrepet læringsprosesser som involverer både materielle og immaterielle kulturlevninger. Det handler typisk om læreprosesser som foregår innenfor rammen av en kulturarvinstitusjon som et museum eller et arkiv. Begrepet kulturarvspedagogikk kommer av det engelske begrepet *heritage learning* og ble introdusert til Norden og utviklet av Eva Sjögren Zipsane & Henrik Zipsane. (Zipsane & Zipsane, 2006, s. 10; Nordiskt Centrum för Kulturarvspedagogik, 2005).

Zipsane og Zipsane definerte kulturarvspedagogikk innenfor fire områder:

Arkivpedagogikk tar sitt utgangspunkt i arkivets arkivalier. Autentisitet er viktig i arkivpedagogikken. Det handler om å forholde seg til en ekte skriftlig arv som dokumenterer og definerer den tiden og situasjonen som arkivaliene ble skapt i. Læringen utnytter at fortiden «snakker» direkte til den lærende. Oppdagerglede og en selvoppfattelse som detektiv er viktige dimensjoner i arkivpedagogikk og for denne pedagogikkens læringsprosesser (Zipsane, 2006, s. 11; Sonne, 2023b)). For en lektorstudent vil det være naturlig at et internship på et arkiv handler om læringsprosessene i arkivpedagogikk.

Museumspedagogikk tar utgangspunkt i de forskjellige samlingene og utstillingene som finnes på et museum. Innlevelse er sentralt i museumspedagogikken. Dette gjelder både for tradisjonelle kulturhistoriske innendørsmuseer og for frilandsmuseer. Innlevelsessevne står sentralt i læringsprosessen i museumspedagogikk (Zipsane, 2006, s. 10–11; Sonne, 2023b). For en lektorstudent i internship på et museum kan man tenke seg at det finnes mange former for relevante læringsaktiviteter, som tradisjonell formidling i utstillinger eller å undervise grupper av elever fra skolen i mer aktiverende læringsformer som historiske tidsreiser med rollespill. Det er store muligheter for å utvikle læringsaktiviteter på et museum.

Kulturmiljøpedagogikk handler om å anvende kulturmiljøet i en læringssammenheng. Et kulturmiljø kan være arkeologiske levninger, kulturhistoriske bygninger, større bygningsmiljøer eller kulturlandskapsmiljøer. Autentisitet er også viktig i forbindelse med kulturmiljøer. Deltakeren får en følelse av at det var «her det skjedde». Denne følelsen er det viktig å fremme i kulturmiljøpedagogikken (Zipsane, 2006, s. 10; Sonne, 2023b). For en lektorstudent i internship vil dette være en viktig dimensjon å arbeide med i kulturmiljøer og kulturmiljøpedagogikken. Mulighetene for kulturmiljøpedagogiske læringsaktiviteter er omfattende, for eksempel tradisjonell formidling, vandringer eller historiske rollespill.

Kunstpedagogikk kan deles opp i to grunnleggende områder. Det første er kunstneriske bilder og andre kunstneriske uttrykk som film, musikk, litteratur og kunstneriske installasjoner. Det andre kommer til uttrykk i en dokumenterende form som fotografier, filmproduksjoner og dokumentarromaner. Kreativitet er et viktig begrep i denne forbindelse, ettersom det finnes muligheter for å forholde seg til både fiksjon og fakta gjennom kunsten og dermed i kunstpedagogikken. Dette er viktige dimensjoner i de kunstpedagogiske læringsprosessene (Zipsane, 2006, s. 11; Sonne, 2023b). Å være i et internship med søkelys på kunstpedagogikk vil innebære formidling eller undervisning i kreative prosesser på ulike måter.

I tillegg til de fire kulturarvspedagogiske områdene presentert her, er det på sin plass å introdusere begrepet *bibliotekspedagogikk*. Bibliotekspedagogikk forholder seg til læring på biblioteker (Sonne, 2023b). Bibliotekspedagogikk er et pedagogisk område som de fire andre pedagogiske områdene, men bibliotekspedagogikk er trolig ikke særlig utviklet eller utbredt. Bibliotekspedagogikk handler i første omgang om undervisning av barn på biblioteker (Tellgren, 2020). Et annet begrep for bibliotekspedagogikk kunne være biblioteksdidaktikk og handler direkte om læring av et fagområde på et bibliotek (Laskie, 2017; Kjellberg, 2018). Å være i internship på et bibliotek er fullt mulig for en lektorstudent i historie. Et slikt internship i historie bør da være rettet mot formidling og undervisning i historisk materiale som bøker, film og annet materiale som finnes på biblioteket. Typisk vil denne undervisningen være rettet mot skoleklasser, men det er også fullt mulig å rette undervisning og formidling på biblioteket mot andre grupper, som voksne.

Lektorstudent, kulturarvinstitusjoner og DKS

Et internship for lektorstudenter i historie kan handle om å introdusere studentene for å arbeide tettere sammen med institusjoner som ikke er skoler. I studieplanen står det eksempelvis under generell kompetanse som et læringsutbytte at studenten

- kan bidra til innovasjonsprosesser og nytenkning og gjennomføre profesjonsrettet faglig utviklingsarbeid og legge til rette for at lokalt arbeids-, samfunns- og kulturliv kan involveres i opplæringen (studieplan for lektorutdanning i historie, 2023)

Som lektorstudent i historie vil kulturarvinstitusjonene være et naturlig sted å begynne for å utvikle en generell kompetanse i å tenke nytt og gjennomføre profesjonsrettet faglig utviklingsarbeid utenfor skolen. En relevant kompetanse kan være samarbeid mellom skole og kulturarvinstitusjoner som museer og arkiver. Dette er utvilsomt en kompetanse som trenger å bli utviklet (Sonne, 2023b).

I Sverige har samarbeidet mellom kulturarvinstitusjoner og skolene blitt undersøkt. Det pekes på at det fortsatt er en vei å gå. Museene har først og fremst valgt å rette seg mot grunnskolen i samarbeidet. Dette valget handler sannsynligvis om politiske mål. Man kan

si at skolen ansees som viktig for museumsinstitusjonene. Omvendt sees ikke museumsinstitusjonene som like viktige for skolen (Zipsane, Löfstedt & Lundborg, u.å., s. 3–4). Det betyr at den læringen som foregår i kulturarvsektoren, ikke sees på som like viktig som den læringen som foregår i skolen.

I Norge er samarbeidet mellom kulturarvområdet og skolen i stor grad organisert via Den kulturelle skolesekken (DKS). DKS er en nasjonal satsing og har vært en del av den norske regjeringens kulturpolitiske satsing siden 2001. Alle elever på årstrinn 1–13 er en del av DKS-ordningen. Formålet med DKS er at alle skoleelever skal få et tilbud om møter med kultur, kulturarv og kunst (St.meld. nr. 8 (2007–2008)).

DKS er en velfungerende ordning, men den er ikke perfekt. En forskningsrapport har pekt på en rekke utfordringer allerede i 2003 (Aslaksen, Borgen & Kjørholt, 2003). Rapporten anbefalte at man undersøker nærmere utilsiktede konsekvenser samt på ressursbruk og behov. Anbefalingen kom på bakgrunn av blant annet tolkninger av DKS og ulike forståelser av hva DKS var godt for, sett fra ulike perspektiver, og ikke minst plassen til DKS i skolen og skolens hverdag. Som del av en slik undersøkelse er det viktig å forholde seg til DKS' plass i eller innpassning i generelle kompetanseutviklingsmål i læreplanverket, som i Kunnskapsløftet (2006), i LK20 (LK20, 2022), Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring (2011), Fremtidens skole (NOU 2015: 8) og Fag – fordypning – forståelse, En fornyelse av kunnskapsløftet (Meld. St. 28 (2015–2016)). Alle disse dokumentene har lagt og legger føringer for undervisning i norsk skole, men det virker som om DKS er plassert på siden av eller utenfor disse føringene.

I et internship i historie for en lektorstudent ville det være opplagt å arbeide med hvordan DKS og samarbeidet mellom skole og DKS med kulturarvinstitusjonene kunne utvikles mer. En av utfordringene i kulturarvsektoren er at formidlerne opplever en at lærerne virker uinteresserte, likegyldige eller likefrem negative til DKS-tilbud (Christophersen, 2013).

Lærerne i skolen opplever på sin side at det kan være vanskelig å se hvilken rolle DKS er tiltenkt i undervisningen. Derfor er det avgjørende å drive brobygging om DKS skal fungere og gi mening i skolen. En mulighet kunne være å utvikle DKS og få ordningen innplassert i Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring samt gi den en sterkere

posisjon i læreplanverket for norsk skole. Man kunne i tillegg tenke seg at det ble utviklet læringsutbytter for DKS, og at de kunne måles og evalueres slik at DKS blir et direkte læringsbidrag til den formelle læringsstrukturen. Dermed kunne eksempelvis museumsinstitusjoner utvikle seg til å bidra til formell læring i skolen. (Sonne, 2020; Sonne, 2023b).

Men diskusjonen er ikke enkel. Mange interesser er i spill. Det handler om hvem som skal bestemme innhold og mål i DKS: skolene, kulturarvinstitusjonene, Kulturdepartementet eller departementet med ansvar for skolen? Et uavklart spørsmål er i tillegg hvordan samarbeidet i praksis skal utvikles. Kanskje må man utvikle et nytt tredje rom mellom skole og kulturarvinstitusjoner, der en ny type samarbeid og utviklingsrom blir etablert (Sonne, 2023b).

Nordiske ordninger

Det finnes erfaringer fra liknende samarbeid i de øvrige nordiske land, men disse ordningene er ikke like utviklet som i Norge. I Sverige heter en tilsvarende ordning *Skapande skola*. Den svenske *Skapande skola* er opprettet etter inspirasjon fra DKS (Risan, 2020, s. 29). Den danske ordningen kalles *Skoletjenesten* og er noe eldre, med røtter tilbake til 1970. Den danske *Skoletjenesten* er et formelt samarbeid mellom skoler og kulturinstitusjoner i hele Danmark (Olesen, 2020, s. 37–48). Den finske modellen er noe annerledes enn i Danmark, Norge og Sverige. I Finland er samarbeidet mellom kulturinstitusjoner og skolene løst formulert, og finansieringen er generelt mindre. En utfordring i Finland er dessuten at det ikke finnes en egen museumspedagogisk utdanning, sannsynligvis fordi det mangler finansiering til det pedagogiske samarbeidet i kulturarvinstitusjonene og til institusjonenes samarbeid med skolene (Levä, 2020, s. 51–57).

Å reise til et annet nordisk land og gjennomføre et internship i historie vil være en både opplagt og relevant mulighet for en lektorstudent i historie. Det vil være en mulighet til å erfare at de andre nordiske landene i større eller mindre grad som i Norge legger vekt på formidling, læring og undervisning ved kulturarvinstitusjonene.

Konklusjon

Et internship i historie kan være særdeles relevant for en lektorstudent. I denne artikkelen har jeg sett på kravene til kompetanseutvikling i studieplanen til lektorutdanning i historie ved USN og analysert hvilke av kravene et internship vil kunne bidra til at studentene oppfyller. Historiefaget er i god posisjon til å utvikle internship, også for lektorstudenter. Det finnes mange relevante institusjoner, som arkiver, biblioteker, museer, kulturmiljøer og kunstmuseer. Kulturarvinstitusjonene er i større eller mindre grad innrettet mot å tilby formidling, læring eller undervisning. For en lektorstudent som tar internship i historie, vil det være store muligheter for relevant kompetanseutvikling. Kulturarvinstitusjonene bør også dra stor fordel av internship fordi de får mulighet til å utvikle virksomhetene videre gjennom de kompetansene en lektorstudent i historie vil kunne tilby.

Referanser

- Andersson, J. & Aronsson P. (2004). *10 000 år – på 90 minutter. Pedagogisk verksamhet i forntidens basutstilling* (Presentasjon). Tema Q, Linköpings universitet, februar 2004.
- Aronsson, P. & Larsson, E. (red.). (2002). *Konsten att lära och viljan att uppleva. Historiebruk och upplevelsepedagogik vid Foteviken. Medeltidsveckan och Jamtli*. Växjö universitet.
- Aslaksen, E., Borgen, J.S & Kjørholt, A.T. (2003). *Den kulturelle skolesekken – forskning, utvikling og evaluering* (NIFU skriftserie nr. 21/2003). NIFU.
- Axelsson, C. (2009). *En meningsfull historia? Didaktiska perspektiv på historieförmedlande museiutställningar om migration och kulturmöten*. Växjö University Press.
- Banik, V.K. & Sonne, L. (2021). Museum og læring i Norge: en undersøkelse av fem formidlingstilbud i Oslo. I G. Wollentz et. al (red.). *Museet som ett socialt rum och en plats för lärande* (s. 95–117). Fornvårdaren 40. Jamtli Förlag.
- Bergdahl, E.B. (1985). *Stenåldersliv: en undersökning av grundskoleelevers uppfattningar om förhistorien*. Göteborgs universitet.
- Bergsland, A. (2003). *Så mötas de två: skola och museum. En museipedagogisk diskurs* [mastergradsoppgave]. Uppsala universitet.

- Brubaker, R. (1992). *Citizenship and nationhood in France and Germany*. Harvard University Press.
- Cajani, L. (red.). (2007). *History teaching, identities, and citizenship*. Trentham Books.
- Christophersen, C. (2013). Lærerne og skolesekken. I J.K. Breivik & C. Christophersen (red.), *Den kulturelle skolesekken* (s. 106–128). Fagbokforlaget.
- Clarke, A., Dodd, J., Hooper-Greenhill, E., O’Riain, H., Selfridge, L. & Swift, F. (2002). *The Department for Education and Skills Museums and Galleries Education Programme. A guide to good practice*. Research Centre for Museums and Galleries (RCMG), University of Leicester.
- Ehlers, S. (2007). En kulturarvspedagogikk må rumme mere end det nationale. I M. Eivergård & H. Zipsane (red.), *Friluftsmuseer, kulturarv och lärande*. Jamtli förlag.
- Ekholm, M. & Härd, S. (2000). *Lifelong Learning and Life wide Learning*. Skolverket.
- Eskilsson, A. (2008). *På plats i historien. Studier av hembygdsföreningar på 2000-talet*. Linköpings universitet. Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur.
- Gustavsson, B. (2003). *Bildning i vår tid. Om bildningens möjligheter och villkor i det moderna samhället*. Wahlström & Widstrand.
- Halász, G. & Michel, A. (2011). Key Competences in Europe: interpretation, policy formulation and implementation. *European Journal of Education*, 46(3).
- Hooper-Greenhill, E. (2004). Measuring Learning Outcomes in Museums, Archives and Libraries. The Learning Impact Research Project (LIRP). *International Journal of Heritage Studies*, 10(2), s. 151–174.
<https://doi.org/10.1080/13527250410001692877>
- Insulander, E. (2005). *Museer och lärande – en forskningsöversikt*. Statens Museer för världskultur.
- Jarvis, P. (2005). *Towards a Comprehensive Theory of Human Learning*. Routledge.
- Jarvis, P. (2006). Lifelong learning: a social ambiguity. I S. Ehlers (red.), *Milestones towards lifelong learning systems*. Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Jarvis, P. (2007). *Globalization, Lifelong Learning and the Learning Society, Sociological Perspectives*. Routledge.

- Jarvis, P. (2008). *Democracy, Lifelong Learning, and the Learning Society. Active Citizenship in a Late Modern Age*. Routledge.
- Karlsson, K.-G. & Zander, U. (red.). (2004). *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*. Studentlitteratur.
- Kjellberg, S. (2018). Anmeldelse: Biblioteksdidaktik. *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og kulturformidling* 7(1).
- Kverndokk, K. (2007). *Pilegrim, turist og elev. Norske skoleturer til døds- og konsentrasjonsleirer* [Doktorgradsavhandling]. Linköpings universitet. DiVA – Digitala Vetenskapliga Arkivet.
- Laskie, C. (red.). (2017). *Biblioteksdidaktik*. Hans Reitzels Forlag.
- Levä, K. (2020). Museums and Education in Finland. I T. Fristrup (red.), *Museums and Education and in the North* (s. 51–57). Fornvårdaren 39. Jamtli Förlag.
- LK20. (2022). Læreplanverket. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/>
- Marshall, T.H. & Burton Bottomore, T. (1992). *Citizenship and social class*. Pluto Press.
- Meld. St. 28 (2015–2016). Fag – Fordypning – Forståelse. En fornyelse av Kunnskapsløftet. Kunnskapsdepartementet.
- Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring (NKR). (2011). Fastsatt av Kunnskapsdepartementet 15. desember 2011. Hentet 23. november 2022 fra https://www.regjeringen.no/no/tema/utdanning/voksnes_laering_og_kompetanse/artikler/nasjonalt-kvalifikasjonsrammeverk/id601327/
- NCK. (2023). *Kulturarvspedagogik*. Hentet fra <https://nckkultur.org/verksamhet/vad-ar-kulturarvspedagogik/>
- Nordiskt Centrum för Kulturarvspedagogik. (2005). *En arena för möten, upplevelser och lärande*. Leanders.
- NOU 2015: 8 (2015). *Fremtidens skole. Fornyelse av fag og kompetanser*. Kunnskapsdepartementet.
- Nøkkelpetanser for livslang læring. (2022). Europaparlaments- og rådsrekommendasjon 2006/962/EF av 18. desember 2006 om nøkkelpetanser for livslang læ-

- ring. Europalov. Hentet 12. desember 2023 fra <https://www.europalov.no/rettsakt/nokkelkompetanser-for-livslang-laering/id-429>
- OECD. (1996). *Lifelong Learning for All*. OECD.
- OECD. (1999). Resources for Lifelong Learning: What Might be Needed and How Might it be Found? *Education Policy Analysis*, Chapter 1. OECD.
- OECD. (2001). Lifelong Learning for All: Policy Directions. *Education Policy Analysis*, Chapter 1. OECD.
- OECD. (2004). Lifelong Learning, Policy Brief. OECD.
- OECD. (2007). Education and Training Policy, Qualifications Systems, Bridges to Lifelong Learning. OECD.
- Olesen, M.B. (2020). Museums and Education in Denmark. I T. Fristrup (red.), *Museums and Education in the North* (s. 37–49). Fornvårdaren 39. Jamtli Förlag.
- Riddersporre, B. (2006). *Utbildningsledarskap. Nu och i framtiden*. Studentlitteratur.
- Risan, T. (2020). Museums and Education in Sweden. I T. Fristrup (red.), *Museums and Education in the North* (s. 29–35). Fornvårdaren 39. Jamtli Förlag.
- Sonne, L. (2009). *Kulturarvens muligheter i almen kompetenceudvikling. Kartlægningsrapport*. Nordiskt Centrum för Kulturarvspedagogik.
- Sonne, L. (2020). Museums and Education in Norway. I T. Fristrup (red.), *Museums and Education and in the North* (s. 17–27). Fornvårdaren 39. Jamtli Förlag.
- Sonne, L. (2022a). Mellem tradition og fornyelse. Internship i historie med museet som kontaktpunkt mellem arbejds, uddannelses- og samfundsliv. I T. Fristrup (red.), *Nordic Figurations of Volunteering* (s. 113–140). Fornvårdaren 41. Jamtli Förlag.
- Sonne, L. (2022b). Lærende frivillige på museer og en ny profession i frivillighedsledelse med fokus på udvikling af en samfundsrelevant kulturarvspædagogik. I T. Fristrup (red.), *Nordic Figurations of Volunteering* (s. 85–112). Fornvårdaren 41. Jamtli Förlag.
- Sonne, L. (2023a). Hva vil vi med undervisning i historie? Historiefagets tradisjon og relevans. I L. Sonne & A.N. Wiklund (red.), *Profesjonsutvikling for historieundervisere 1* (s. 26–48). Novus forlag E-bøker. <http://omp.novus.no/index.php/novus/catalog/view/profesjonsutvikling1/39/1163>

- Sonne, L. (2023b). Historieundervisning utenfor skolen. Samarbeid med museer og den kulturelle skolesekken (DKS). I L. Sonne & A.N. Wiklund (red.), *Profesjonsutvikling for historieundervisere 1* (s. 209–232). Novus forlag E-bøker.
<http://omp.novus.no/index.php/novus/catalog/view/profesjonsutvikling1/39/1163>
- Sonne, L. & Banik, V.K. (2021). Livslang læring, social læring og museet som ramme for formell, uformell og ikke-formell læring. I G. Wollentz et al. (red.), *Museet som ett social rum och en plats för lärande* (s. 23–42). Fornvårdaren 40. Jamtli Förlag.
- Sonne, L. & Salvesen, G.F. (2020). Creating and Implementing Space between Museums and Schools. The New Core Curriculum in Norway and the Escape Box. I T. Fristrup (red.), *Museums and Education of the North* (s. 179–201). Fornvårdaren 39. Jamtli Förlag.
- St.meld. nr. 8. (2007–2008). Kulturell skulesekk for framtida. Kultur- og kyrkjedepartementet.
- Studieplan for lektorutdanning i historie. (2023). Hentet fra https://www.usn.no/studier/studie-og-emneplaner/#/studieplan/MHIS_2023_H%C3%98ST
- Säljö, R. (2000). *Lärande i praktiken: ett sociokulturellt perspektiv*. Studentlitteratur.
- Säljö, R. (2005). *Lärande och kulturella redskap. Om lärprocesser och det kollektiva minnet*. Studentlitteratur.
- Tellgren, A.-K. (2020). *Bibliotekspedagogik – vad är det? En studie av hur pedagogik kan kopplas til barnbibliotekariers arbete med barn i åldrarna noll til sex år vid folkbibliotek* [mastergradsoppgave]. Lunds universitet.
- Vestfoldmuseene 1. (2022). *Historien bak Eidsfoss jernverk*. Hentet fra <https://vestfoldmuseene.no/historien-bak-eidsfoss-jernverk>.
- Vestfoldmuseene 2. (2022). *Tekstilindustri før og nå. Hvor kommer klærne våre fra og hvorfor produserer vi ikke lengre klær i Norge?* Hentet fra <https://vestfoldmuseene.no/tekstilindustri-for-og-na>.
- Vestfoldmuseene 3. (2022). *Det angår også deg – Berg*. Hentet fra <https://vestfoldmuseene.no/det-angar-ogs%C3%A5-deg-berg>.

- Vestfoldmuseene 4. (2022). *Det angår også deg (Sandefjord)*. Hentet fra <https://vestfoldmuseene.no/det-angar-ogs%C3%A5-deg-sandefjord>.
- Vestfoldmuseene 5. (2022). *Det angår også deg – Larvik*. Hentet fra <https://vestfoldmuseene.no/det-angar-ogs%C3%A5-deg-larvik>.
- Vestfoldmuseene 6. (2022). *Victor Lind og snublesteinene*. Hentet fra <https://vestfoldmuseene.no/victor-lind-og-snublesteinene>.
- Vestfoldmuseene 7. (2022). *Skulptur og fortellinger*. Hentet fra <https://vestfoldmuseene.no/skulptur-og-fortellinger>.
- Vestfoldmuseene 8, (2022). *Du er FRI*. Hentet fra <https://vestfoldmuseene.no/du-er-fri>.
- Zipsane, H. (2007a). Heritage learning: Not so much a question about the past as about the present, here and now! *Journal for Adult Education and Development*, nr. 68.
- Zipsane, H. (2007b). Heritage Learning through Heritage and Art. I P. Jarvis (red.), *The Routledge International Handbook of Lifelong Learning*. Routledge.
- Zipsane, H. (2007c). *Local and Regional Development through Heritage Learning*. Observatory PASCAL.
- Zipsane, H. (2008). Heritage Learning: a question of here and now. I H. Zipsane & I. Jensen (red.), *On the Future of Open Air Museums* (s. 132–144). Fornvårdaren 30. Östersund.
- Zipsane, E. & H. (2006). Kulturarvspedagogikken og behovet for overblik, forskning og utvikling. *Nordisk arkivnyt 1*.
- Zipsane, H., Löfstedt, U. & Lundborg, M.D. (u.å.). *Kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet – En forskningsöversikt*. NCK – The Nordic Centre of Heritage Learning and Creativity.